

HƏYAT BİLGİSİ FƏNNİNİN TƏDRİSİ METODİKASI
METHODOLOGY OF TEACHING THE SUBJECT OF KNOWLEDGE OF THE WORLD
МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ПРЕДМЕТА ПОЗНАНИЕ МИРА

UOT 372.857

Təranə Mayıl qızı Əkbəri,
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
Şamaxı filialının baş müəllimi,
biologiya üzrə fəlsəfə doktoru
<https://orcid.org/0000-0001-9293-4561>
E-mail: akbarietmp@gmail.com
[https://doi.org/10.69682/arti.2025.92\(4\).101-104](https://doi.org/10.69682/arti.2025.92(4).101-104)

HƏYAT BİLGİSİ DƏRSLƏRİNDƏ ŞAĞİRD FƏALLIĞINI ARTIRAN YANAŞMALARIN
ŞAĞİRDYÖNÜMLÜLÜK BAXIMINDAN TƏHLİLİ

Tarana Mayil Akbari,
senior lecturer of the Shamakhi branch of Azerbaijan State Pedagogical University,
doctor of philosophy in biology,

ANALYSIS OF APPROACHES TO INCREASE STUDENT ACTIVITY IN WORLD
KNOWLEDGE LESSONS FROM THE POINT OF VIEW OF STUDENT ENGAGEMENT

Тарана Майил гызы Акбари,
старший преподаватель
Шамакинского филиала Азербайджанского Государственного Педагогического Университета,
доктор философии по биологии

АНАЛИЗ ПОДХОДОВ, ПОВЫШАЮЩИХ АКТИВНОСТЬ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ
ПО ПРЕДМЕТУ «ПОЗНАНИЕ МИРА», С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ОРИЕНТАЦИИ НА
УЧАЩЕГОСЯ

Xülasə. Məqalədə ibtidai siniflərdə Həyat bilgisi fənninin tədrisində şagird fəallığını artıran yanaşmalar, xüsusilə şagirdyönlü təlim prinsipi çərçivəsində təhlil edilir. Şagirdyönlülük müasir pedaqoji sistemdə əsas istiqamət olaraq qəbul edilir və tədris prosesində şagirdin fəal iştirakını təmin etməyə xidmət edir. Məqalədə şagirdyönlü təlimin mahiyyəti, tətbiq metodları və bu yanaşmanın Həyat bilgisi dərslərində yaradıcı, tənqidi və araşdırmaçı düşüncə bacarıqlarının inkişafına təsiri araşdırılır. Müəllimlərin rolu, interaktiv metodlardan istifadə, layihə və oyun əsaslı yanaşmaların tətbiqi ilə bağlı nümunələr və təkliflər verilir.

Açar sözlər: *Həyat bilgisi, şagirdyönlü təlim, fəal təlim, layihə əsaslı öyrənmə, interaktiv metodlar, ibtidai sinif*

Abstract. The article analyzes approaches that increase student activity in teaching Life Sciences in primary grades, especially within the framework of the principle of student-centered learning. Student-centered learning is accepted as a main direction in the modern pedagogical system and serves to ensure the active participation of students in the educational process. The article examines the essence of student-centered learning, its application methods, and how this approach affects the development of creative, critical, and research-oriented thinking skills in Life Sciences lessons. Examples and suggestions are given regarding the role of teachers, the use of interactive methods, and the application of project- and game-based approaches.

Key words: *world knowledge, student-centered learning, active learning, project-based learning, interactive methods, primary school.*

Аннотация. В статье анализируются подходы, повышающие активность учащихся при преподавании предмета «Познание мира» в начальных классах, особенно в рамках принципа обучения, ориентированного на учащегося. Ориентация на учащегося рассматривается как основное направление в современной педагогической системе и служит обеспечению активного участия школьников в учебном процессе. В статье исследуется суть обучения, ориентированного на учащегося, методы его применения, а также влияние данного подхода на развитие у школьников творческого, критического и исследовательского мышления на уроках «Познание мира». Приводятся примеры и рекомендации по роли учителя, использованию интерактивных методов, проектного и игрового подходов в обучении.

Ключевые слова: *Познание мира, обучение ориентированное на учащихся, активное обучение, проектное обучение, интерактивные методы, начальные классы*

Müasir dövrdə təhsil sisteminin inkişafı, tədris prosesinə yeni yanaşmaların tətbiqini zəruri edir. İbtidai siniflərdə tədris olunan Həyat bilgisi fənni şagirdlərin ətraf mühitlə bağlı ilkin təsəvvürlərini formalaşdırmaqla yanaşı, onların sosiallaşma və fəal öyrənmə bacarıqlarını da inkişaf etdirir. Bu baxımdan, şagirdyönlü yanaşmaların tətbiqi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu məqalədə Həyat bilgisi dərslərində şagird fəallığını artırmaq məqsədilə istifadə edilə bilən şagirdyönlü yanaşmalar təhlil olunur.

Şagird fəallığının artırılmasında şagirdyönlü yanaşmalar xüsusi rol oynayır. Şagirdyönlülük prinsipinə əsaslanan təlim modeli, şagirdin dərş prosesində aktiv iştirakını təmin edir. Bu yanaşmada müəllim yönləndirici funksiyanı yerinə yetirir, əsas diqqət isə şagirdin bilikləri öz müşahidələri, təcrübəsi və düşüncə fəaliyyəti ilə qazanmasına yönəlir. Şagirdyönlü yanaşmada, şagirdlər passiv dinləyici deyillər, onlar təlim prosesində fəaldırlar. Bu zaman “şagird fəaldır” dedikdə şagirdin dərşdə fiziki və ya emosional fəallığı ilə yanaşı, idraki fəallığı nəzərdə tutulur. Bu modeldə müəllimin əsas rolu materialın anlaşılması üçün şagirdi yönəltməkdən, ona yaxından kömək etməkdən, bir sözlə, şagirdə materialı hazır şəkildə verməkdən yox, öyrənməyin yollarını öyrətməkdən ibarətdir. Şagirdyönlü təlim şagirdlərin təfəkkürünün, həyatı və bir sıra sosial bacarıqlarının formalaşmasına, özlərini daha düzgün şəkildə ifadə etmələrinə də şərait yaradır. Şagirdin qarşısına informasiyanı araşdırma, təhlil etmə, arqument gətirmə, konflikt həll etmə, vaxtın səmərəli idarə olunması, fikrini əsaslandırma kimi mühüm fəaliyyətlərin icrası çıxır ki, bunlar da öz növbəsində onlarda müəyyən bacarıq və vərdişlərin formalaşmasına xidmət edir. Şagirdlər əldə etdikləri bilikləri tətbiq edərək inkişaf etdirir və bu da bacarığa çev-

rilir. Bu yanaşmada əsas məqsəd idraki fəallıq və təfəkkürün inkişafına yönəlik olmasıdır.

Şagirdyönlülük prinsipinə əsaslanan təlim modeli, tədris metodları, üsulları və strategiyaları ilə zəngindir. Layihə əsaslı öyrənmə, problem əsaslı öyrənmə, əməkdaşlığa əsaslanan öyrənmə, interaktiv təlim texnologiyaları, təqdimat-poster-video hazırlanması, panellər, ekspert rəylərindən faydalanmaq, beyin həmləsi, müzakirə, qruplarla iş, öyrənmə mərkəzlərinin yaradılması, təcrübələr, rol oyunu, simulyasiyalar, nümayiş, tədqiqat əsaslı öyrənmə, , diferensiallaşdırılmış tədris, layihə əsaslı öyrənmə, problem əsaslı öyrənmə, kəşf, sual-cavab, sosial mediadan istifadə, xəritələr üzərində iş, aktiv öyrənmə, həmyaşıdlarla öyrənmə, komanda qurmaq, oyuna əsaslanan öyrənmə və yarışlar şagird mərkəzli metod, texnika və strategiyalarından bəziləridir.

Layihə əsaslı öyrənmə (Project-Based Learning – PBL) – şagirdlərin bilik və bacarıqları real və maraqlı bir layihənin planlaşdırılması, həyata keçirilməsi və nəticələrinin təqdim olunması yolu ilə əldə etdiyi təlim modelidir. Bu üsul şagirdlərə tənqidi düşünmək, əməkdaşlıq etmək, qərar qəbul etmək və yaradıcı olmaq imkanı verir. Tədqiqatlar göstərir ki, PBL yanaşması şagirdlərdə daha yüksək motivasiya və davamlı öyrənmə nəticələri ilə nəticələnir.

Həyat bilgisi fənninin tədrisində istifadə edilən aktiv təlim metodları şagirdin marağını artırmaqla yanaşı, onun dərslərə fəal qoşulmasını təmin edir. Məsələn, təcrübəyə əsaslanan öyrənmə, müşahidə və tədqiqat üsulları, qrup və cüt işləri, müzakirələr, rollu oyunlar və təbiət müşahidələri bu fənn üçün səmərəli hesab olunur. Bu metodlar vasitəsilə şagirdlər öz fikirlərini sərbəst ifadə etməyi, arqumentləşdirməyi və əməkdaşlıq etməyi öyrənirlər.

Məsələn, “Mənim ailəm” mövzusunun tədrisində şagirdlər ailə üzvləri haqqında təqdimat hazırlayır, şəkillər çəkir və ya ailə üzvləri ilə müsahibə aparır. Bu cür tapşırıqlar şagirdin tədqiqat aparmaq, məlumat toplamaq və təqdim etmək bacarıqlarını inkişaf etdirir. Eyni zamanda, real həyatla əlaqələndirilmiş layihələr onların öyrənməyə olan marağını artırır.

Problem əsaslı öyrənmə biliyin formalaşdırılması prosesində şagirdin aktiv, əvvəlki biliklərini nəzərə alaraq, real həyat problemlərini həll etmək üçün həm qrup, həm də fərdi araşdırmaların aparıldığı, effektiv ünsiyyət bacarıqlarının istifadə edildiyi ömür boyu öyrənməni dəstəkləyən bir tədris metodudur. Problem əsaslı öyrənmədə tələbələr öyrənməklə əldə etdikləri yeni bilikləri qarşılaşdıqları problemlərə tətbiq edirlər. Problemin həlli prosesində nə öyrəndiklərini əks etdirirlər. Bundan əlavə, problem əsaslı öyrənmə zamanı təhlil, sintez və qiymətləndirmə və s. səviyyəli koqnitiv bacarıqlar inkişaf etdirilir.

Qeyd edək ki, fəallığı artıran yanaşmaların üstünlükləri və müəyyən çətinlikləri mövcuddur. Şagirdyönlü yanaşmaların üstünlükləri sırasında aşağıdakılar qeyd edilə bilər: şagirdin öyrənməyə motivasiyası artır, onun müstəqil düşünmə və qərarvermə bacarığı formalaşır, sosial və kommunikativ bacarıqları inkişaf edir. Lakin bəzi hallarda bu yanaşmaların tətbiqi çətinliklərlə müşayiət oluna bilər. Məsələn, böyük siniflərdə bütün şagirdlərin eyni dərəcədə fəal iştirakı təmin olunmaya bilər və ya müəllimlər bu metodları tətbiq etmək üçün əlavə təlimə ehtiyac duya bilərlər.

Şagirdyönlü təlimin əsas prinsiplərindən biri də tədrisin şagirdlərin maraq və ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmasıdır. Həyat bilgisi dərslərində bu, onların gündəlik həyatı, ailəsi, məktəb mühiti, ətraf mühiti və cəmiyyətlə əlaqəli məsələləri əhatə edən mövzulara əsaslanaraq təmin edilə bilər. Şagirdlərin maraq göstərdiyi mövzularda tapşırıqlar hazırlamaq onların motivasiyasını və fəallığını artırır. Bu zaman müəllim fərdi yanaşmanı və diferensial təlimi tətbiq etməlidir.

Texnologiyanın sürətlə inkişaf etdiyi müasir dövrdə təhsildə rəqəmsal resursların tətbiqi təlimin keyfiyyətini artırır. Həyat bilgisi dərslərində videoçarxlar, interaktiv təqdimatlar, animasiyalar və onlayn testlərdən istifadə şagirdlərin öyrənmə prosesinə daha fəal qoşulmasına

imkan yaradır. Rəqəmsal platformalarda yaradılan layihələr və təqdimatlar vasitəsilə şagirdlər biliklərini yaradıcı şəkildə ifadə edə bilərlər.

Şagirdyönlü təlimdə qiymətləndirmə yalnız nəticəyə deyil, həm də prosesə əsaslanmalıdır. Formativ qiymətləndirmə üsulları – müşahidə, portfoliolar, özünüqiymətləndirmə və həmyaşlıd qiymətləndirməsi şagirdin inkişaf dinamikasını izləməyə imkan verir. Müəllimin davamlı əks əlaqəsi isə şagirdə özünü təkmilləşdirməyə şərait yaradır. Ədalətli və fərdi xüsusiyyətləri nəzərə alan qiymətləndirmə şagirdin motivasiyasını artırır.

Həyat bilgisi dərslərində valideynlərin təlim prosesində iştirakı mühüm rol oynayır. Ailə mühiti ilə dərslərin mövzularının əlaqələndirilməsi şagirdin dərsi mənimsəməsinə kömək edir. Müəllimlər valideynlərlə əməkdaşlıq edərək ev tapşırıqlarının daha səmərəli yerinə yetirilməsinə, layihələrin hazırlanmasına və öyrənmə mühitinin dəstəklənməsinə nail ola bilərlər. Valideynin iştirak etdiyi dərslər və ya açıq dərslər bu baxımdan faydalıdır.

İbtidai siniflərdə Həyat bilgisi dərslərində şagirdyönlü yanaşmaların tətbiqi, təlimin effektivliyini və şagirdlərin fəallığını artırmaq baxımından mühüm rol oynayır. Bu baxımdan təklif olunur ki, müəllimlər müasir pedaqoji texnologiyalarla mütəmadi tanış olsunlar, interaktiv metodlardan istifadə etsinlər və şagirdlərin fəallığını stimullaşdıran mühit yaratsınlar. Eyni zamanda, dərslilər və tədris resursları da bu istiqamətdə təkmilləşdirilməlidir.

Problemə aktuallığı. Müasir dövrdə təhsil sistemində əsas məqsədlərdən biri şagirdin şəxsiyyət kimi formalaşmasına, onun yaradıcılıq, tənqidi düşüncə və qərarvermə bacarıqlarının inkişafına şərait yaratmaqdır. Xüsusilə ibtidai siniflərdə Həyat bilgisi dərsləri bu bacarıqların təməlini qoyur. Lakin ənənəvi tədris üsullarının tətbiqi zamanı şagirdlər passiv dinləyici rolunda qalır və fəal öyrənmə mühiti formalaşmır. Bu səbəbdən, şagirdyönlü yanaşmalara keçid zərurət təşkil edir və bu məsələ pedaqoji cəhətdən aktuallığını qoruyur.

Problemə yeniliyi. Bu mövzu çərçivəsində aparılan təhlil şagirdyönümlülüyn konkret olaraq Həyat bilgisi dərslərinə necə inteqrasiya oluna biləcəyini və bunun üçün hansı metodik yanaşmaların daha səmərəli olduğunu göstərməklə fərqlənir. Məqalədə müasir pedaqoji texnologiyalarla yanaşı, yerli kontekstə uyğun tətbiq edilə biləcək interaktiv və layihə əsaslı metodlara diqqət yetirilmişdir. Bu da mövzu-

nun pedaqoji praktikada daha məqsədyönlü tətbiqi üçün yeni baxış bucağı formalaşdırır.

Problemın praktik əhəmiyyəti. Tədqiq olunan mövzu praktik olaraq müəllimlər üçün dərs prosesini daha effektiv və şagirdyönlü təşkil etmək baxımından əhəmiyyətliyədir. Məqalədə təqdim olunan metod və yanaşmalar vasitəsilə müəllimlər şagird-

lərin dərs prosesinə daha fəal qoşulmasını təmin edə, onların maraq və motivasiyasını artırma bilərlər. Həmçinin bu yanaşmalar şagirdlərin real həyatla əlaqəli biliklər əldə etməsinə və öz müstəqil fikirlərini ifadə etməsinə imkan verir. Beləliklə, əldə edilən nəticələr təhsil siyasəti və pedaqoji praktikada tətbiq oluna biləcək tövsiyələr xarakteri daşıyır.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutu //Azərbaycan Respublikasının ümumi təhsil müəssisələri üçün “Həyat Bilgisi” fənni üzrə Təhsil Proqramı (Kurikulum) (I-IV Siniflər).- Bakı –2023.- 40 s..
2. Akdemir, E., & Özçelik, C. (The investigation of the attitudes of teachers towards using student centered teaching methods and techniques.// - Universal Journal of Educational Research, -2019. № 7, s. 1147-1153.
3. Yeşilpınar-Uyar, M., & Doğanay, A. Öğrenci merkezli strateji, yöntem ve tekniklerin akademik başarıya etkisi: Bir meta-analiz çalışması.// -Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, - 2018. № 14, -s.186-209.
4. Miller J. J. Student-Centered Classroom, The: Transforming Your Teaching and Grading Practices (A guide for student-centered learning through interactive teaching practices and individualized assessment)- Softcover, - USA, Publisher: Solution Tree Press, 2021. -s.20
5. Yağan, S. A. Öğrenci merkezli yöntem, teknik ve stratejilerin öğrenci tutumuna etkisi: Bir meta analiz çalışması,//- Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, - 2021. № 17,- s. 294-323.
6. Taşkesenligil, Y., Şenocak, E. ve Sözbilir, M. Probleme dayalı öğrenme teorik temelleri.// -Milli Eğitim Dergisi, -2008. № 177, -s. 50-64.

Redaksiyaya daxil olub: 10.06.2025